

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ (ΑΠΡ 516)

Εαρινό Εξάμηνο 2015-16

Τετάρτη 3-6 μμ

Αίθουσα Σεμιναρίων Τομέα Αρχαιολογίας

Διδάσκων: Μ. Φωτιάδης

Το μάθημα απευθύνεται σε φοιτητές στο τρίτο και τέταρτο έτος των σπουδών τους. Επικεντρώνεται στα αρχαιολογικά και, σε μικρότερο βαθμό, ανθρωπολογικά δεδομένα και προβλήματα που αφορούν στην εξέλιξη των ανθρωπιδών, από 6-7 εκατομμύρια χρόνια πριν σήμερα μέχρι την εμφάνιση και εξάπλωση του *Homo sapiens* τις τελευταίες 200.000 χρόνια. Το μεγαλύτερο μέρος αφορά στην περίοδο από την εμφάνιση των πρώτων λίθινων εργαλείων στην Αφρική, περίπου 2,5 εκατομμύρια χρόνια πριν, μέχρι την αρχή της Ανώτερης Παλαιολιθικής, περίπου 45 χιλιάδες χρόνια πριν σήμερα.

Ο τελικός βαθμός βασίζεται σε γραπτές εξετάσεις (με την μέθοδο των πολλαπλών επιλογών). Οι ερωτήσεις βασίζονται στις παραδόσεις του διδάσκοντα, οι οποίες αντλούν εν μέρει από δύο εγχειρίδια (βλ. κατ.) και πολύ περισσότερο από μεταγενέστερη των δύο εγχειριδίων βιβλιογραφία (αποκλειστικά ξενόγλωσση, κυρίως αγγλόφωνη). Επιλεγμένα άρθρα από αυτήν την βιβλιογραφία θα είναι διαθέσιμα στους φοιτητές.

Βοηθήματα/εγχειρίδια διαθέσιμα μέσω 'Εύδοξου':

Richard Leakey, *Η απαρχή του ανθρώπινου είδους*. Κάτοπτρο, Αθήνα 1996.

Chris Stringer & Peter Andrews, *Homo. Η καταγωγή και εξέλιξη του ανθρώπου* (2^η έκδοση). Polaris, Αθήνα 2014.

Βοηθήματα/άρθρα από την πρόσφατη βιβλιογραφία:

Είναι κατά κανόνα διαθέσιμα από το διαδίκτυο (για εξαιρέσεις απευθυνθείτε στον διδάσκοντα) και θα ανακοινωθούν συγκεντρωτικά στην παρούσα ιστοσελίδα στο τέλος του εξαμήνου. Είναι ευθύνη των φοιτητών να τα βρίσκουν στο διαδίκτυο (και για τις λίγες εξαιρέσεις να τα ζητούν από τον διδάσκοντα)

Πρόγραμμα μαθημάτων

Για αλλαγές στα βοηθήματα/άρθρα, κλπ. οι φοιτητές πρέπει να παρακολουθούν αυτήν την ιστοσελίδα.

Μάθημα 1

Περίγραμμα της ιστορίας του πεδίου (1800-σήμερα).

Θεμελιώδεις έννοιες/ορισμοί: βιολογική εξέλιξη, φυλογονία, «επιβίωση του καλύτερα προσαρμοσμένου» & «φυσική επιλογή» (Darwin), πρωτόγονα (primitive) & νεόκτητα (derived) χαρακτηριστικά, βιολογικό είδος.

Μάθημα 2

Κλίμακες χρόνου & μέθοδοι χρονολόγησης. Διεθνείς συντομογραφίες για τις χρονολογήσεις.

Κ. Λινναίος, *Systema Naturae*, τα Πρωτεύοντα (primates) & τα χαρακτηριστικά τους. Οι ανθρωποειδείς πίθηκοι & η διάκρισή τους από τα υπόλοιπα πρωτεύοντα.

Μάθημα 3

Φυλογονία των ανθρωποειδών πιθήκων & ανθρωπιδών από την εξαφάνιση των δεινοσαύρων (65 Ma) μέχρι την όψιμη Μειοκαίνο (7-5 Ma). Ορισμός / -οί των ανθρωπιδών.

Απολιθώματα ανθρωπιδών της όψιμης Μειοκαίνου (*Sahelanthropus*, *Orrorin*, *Ardipithecus kadabba*).

Απολιθώματα ανθρωπιδών της Πλειοκαίνου (*Ardipithecus ramidus* & *Australopithecus anamensis*).

Φυλετικός διμορφισμός. Διποδισμός: ποια ήταν τα προσαρμοστικά του πλεονεκτήματα;

- Michel Brunet, Two new Mio-Pliocene Chadian hominids enlighten Charles Darwin's 1871 prediction, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 365, 2010, 3315-3321.

Ann Gibbons, A new kind of ancestor: *Ardipithecus* unveiled, *Science* 326, 2009, 36-40 (Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα του μαθήματος).

Μάθημα 4

Απολιθώματα της όψιμης Πλειοκαίνου & πρώιμης Πλειστοκαίνου (3,3 – 1,4 Ma: *Australopithecus*, *Paranthropus*, *Homo habilis*).

Εργαλεία: ορισμός. Χρήσεις (& προετοιμασία) εργαλείων από είδη εκτός των ανθρωπιδών (& των ανθρωποειδών πιθήκων).

- Zinj and the Leakeys. Richard Leakey talks family and great discoveries, *Archaeology* 2009.
- Ewen Callaway, Female australopiths seek brave new world, *Nature* 1 June 2011.
- Toothsome evidence, *Archaeology* 2011.
- *Homo habilis* essay [Becoming Human]

Μάθημα 5

Από τα «αστροπελέκια» (*'ceraunia'*) του Μεσαίωνα στα «λίθινα εργαλεία» του 19^{ου} αιώνα.

Η αναγνώριση των λίθινων εργαλείων σήμερα (α): πρώτες ύλες & τα μυστικά της κογχοειδούς θραύσης.

Τα αρχαιότερα λίθινα εργαλεία (Α. Αφρική). Η Ολδόβια λιθοτεχνία.

Θέσεις με πρώιμα εργαλεία στη Ν. Αφρική.

- Ignacio de la Torre, The origins of stone technology in Africa: a historical perspective, *Philosophical Transactions of the Royal Society B 366: Biological Sciences* 366, 2011, 1028-1037.

Μάθημα 6

Η αναγνώριση των λίθινων εργαλείων σήμερα (β): τεχνικά χαρακτηριστικά & άλλα κριτήρια. Τυπολογικές (σε αντίθεση με τεχνολογικές) προσεγγίσεις.

Βασικές τεχνικές κατασκευής λίθινων εργαλείων 2,5-1,5 Ma.

Τεχνολογικές/πειραματικές προσεγγίσεις & τα πλεονεκτήματά τους.

- Michael Haslam et al., Primate archaeology, *Nature* 460, 2009, 339-344.

Μάθημα 7

Τι μας δείχνουν τα Ολδόβια εργαλεία για τις ικανότητες των *H. habilis*;

Θα μπορούσαν συγγενικά μας είδη (π.χ., το είδος *Pan paniscus*) να μετατρέψουν πέτρες σε εργαλεία; Πειραματισμοί με (& μαθήματα από) τον Kanzi.

Λίθινα εργαλεία & η διαφοροποίηση των ημισφαιρίων του εγκεφάλου στο γένος *Homo*.

- Nicholas Toth & Kathy Schick, The Oldowan: The tool making of early hominins and chimpanzees compared, *Annual Review of Anthropology* 38, 2009, 289–305.

Μάθημα 8

Χρήσεις των Ολδόβιων εργαλείων: πειραματικές προσεγγίσεις & εξέταση ιχνών χρήσης.

Αρχαιολογικές θέσεις της Ολδόβιας: από τι αποτελούνται & πως σχηματίστηκαν (δηλ., τι ειδών ανθρώπινες δραστηριότητες αντιπροσωπεύουν;) Προβλήματα διατήρησης.

Πρώιμοι *Homo*: κυνηγοί ή πτωματοφάγοι;

Χρήση/έλεγχος της φωτιάς?

Μάθημα 9

Η Πλειστόκαινος (2,6 Ma – 11,7 ka) & οι περίοδοι των παγετώνων.

H. ergaster/erectus: απολιθώματα, το χρονικό της ανεύρεσης τους & η διασπορά τους (Αφρική, Ασία, Ευρώπη). Η «έξοδος» του γένους *Homo* από την Αφρική. Ινδονησία, Dmanisi (Γεωργία).

Ποικιλίες του είδους *H. erectus/ergaster*: Atapuerca (Β. Ισπανία) & *H. antecessor*.

Αχελαιία λιθοτεχνία: χειροπελέκεις, η κατασκευή, χρήσεις, & η γεωγραφική & χρονολογική διασπορά τους.

Απόγονος του *H. ergaster*: *H. heidelbergensis*: Αφρική, Ευρώπη.

- Yonas Beyene et al., The characteristics and chronology of the earliest Acheulean at Konso, Ethiopia, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 2013, 110:1584-1591. [Μόνο εισαγωγικό μέρος (σελ. 1584-85), Discussion (1588-90) & Figs 1-5 & S1-S2]

Μάθημα 10

H. heidelbergensis & οι απόγονοί του στην **Ευρώπη/Δ. Ασία**: Νεάντερταλ – (*H. neanderthalensis*).

Η απεικόνιση των Νεάντερταλ από τον 19^ο στον 21^ο αιώνα.

Η τεχνική Levallois & η διασπορά της σε Ευρώπη, Μ. Ανατολή & Αφρική.

Νεάντερταλ & *H. sapiens* στην Εγγύς Ανατολή. Νεάντερταλ ταφές (Amud, Kebara, Shanidar, κ.ά.)

- M. Balter, Did Neandertals truly bury their dead?, *Science* 2012, 137:1443-1444.
- Zilhão, J. Did Neandertals think like us? *Scientific American* June 2010, 72-75.

Μάθημα 11

H. heidelbergensis & οι απόγονοί του στην **Αφρική**: *H. sapiens*.

Απολιθώματα μεταβατικών ειδών από *H. heidelbergensis* σε *H. sapiens*: Omo Kibish (Αιθιοπία, 195 ka), Herto, (Αιθιοπία, 154-160 ka).

Συμπεριφορά: Σπήλαια Pinnacle Point, Blombos & Sibudu (Ν. Αφρική): δεδομένα για συμπεριφορές χαρακτηριστικές των *H. sapiens* (π.χ, κοσμήματα, αλλά και κατεργασία λίθινων εργαλείων με πίεση. Τόξα & βέλη αλλά και εντομοαπωθητικά στρώματα. 165-60 ka).

Απολιθώματα & συμπεριφορές *H. sapiens* στην Εγγύς Ανατολή. Σπήλαια Skhul (120-80 ka), Qafzeh (92 ka).

Μάθημα 12

Η εξάπλωση των *H. sapiens* στην Ευρώπη (45-30 ka). Η Ωρινάκια λιθοτεχνία & άλλες νέες τεχνολογίες. Καινοτομίες στη συμβολική συμπεριφορά (ειδώλια, μουσικά όργανα, σπηλαιογραφίες). Σχέσεις/επαφές με τους Νεάντερταλ & η εξαφάνιση των τελευταίων.

Μαθήματα από τη μελέτη του γονιδιώματος των Νεάντερταλ (& των Ντενισόβιων). Η εξέλιξη & εξαφάνιση του είδους *H. floresiensis*.

Μάθημα 13

Συγκεφαλαίωση.